

**İlk ve Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığının
Sosyodemografik Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi: İlçe
Örneği ***

**Evaluation of Peer Bullying in terms of Sociodemographic Variables in Primary
and Secondary School Students: District Case**

** Öğr. Gör. Canan SARI¹, Prof. Dr. Birsal Canan DEMİRBAĞ²

¹ Trabzon Üniversitesi, Tonya Meslek Yüksekokulu, Tonya / Trabzon, Türkiye

² Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Halk Sağlığı Hemşireliği AD, Trabzon, Türkiye

Öz

Amaç: Bu çalışma öğrencilerin akran zorbalığı ve etken olan faktörlerin belirlenmesi amacıyla planlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Tanımlayıcı - ilişkisel tipteki çalışma, 2018-2019 eğitim öğrenim yılı bahar döneminde Trabzon ili Tonya ilçesindeki bir İlkokul ve Ortaokulda eğitim gören 3., 4. ve 5. sınıf öğrencileri arasından (N=185) çalışmaya katılmayı kabul eden 157 öğrenci ile yapılmıştır. Çalışmaya başlamadan önce kurum, veli, öğrenci ve yerel etik kurul izinleri alınmıştır. Çalışmanın verileri araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulan kişisel bilgi formu ile Akran Zorba Ölçeği Çocuk Formu kullanılarak toplanmıştır. Verilerin istatistiksel analizi için SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı veriler sayı ve yüzde dağılımları, ölçek puan ortalaması ile değişkenler arasındaki farklılık ise Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Çalışmaya dahil olan öğrencilerin %50.3'ü kız, %76.3'ü ilkökul öğrencisi, %63.7'si çekirdek aileye sahip, %4.5'inin babasının %8.3'ünün ise annesinin okuma ve yazma bilmediği, %8.3'ünün ise ailesinden fiziksel şiddet gördüğü belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel değerlendirme sonucunda cinsiyet, aile gelir düzeyi, öğrenci eğitim düzeyi, evde aile tarafından şiddet görme ile Akran Zorba Ölçeği Çocuk Formu ölçek puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir (p<0.05).

Sonuç: Öğrencilerin kurban ve zorba olma durumunun cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim düzeyi ve aile içi şiddet görme ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda öncelikle problemlili öğrenciler olmak üzere tüm öğrencilerin okul sağlığı hemşiresinin de içinde bulunduğu multidisipliner bir ekip tarafından değerlendirilmesi, böylece oluşabilecek risklerin önlenmesi ve öğrencilerin sağlıklı okul iklimi içerisinde eğitim almaları sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, ilkökul, kurban

* Geliş Tarihi: 5. 11. 2019 / Kabul Tarihi:19. 12. 2019

** Sorumlu Yazar e- mail: sari_adil@hotmail.com

ABSTRACT

Objective: The aim of this study was to determine the students' peer bullying and the causative factors.

Methods: This descriptive - relational study was conducted with 157 students who accepted to participate in the study among the 3rd, 4th and 5th grade students (N = 185) who were educated in a Primary and Secondary School in Tonya district of Trabzon province in the spring of 2018-2019 academic year. Before starting the study, permissions of the institution, parents, students and local ethics committee were obtained. The data of the study was collected by using sociodemographic form which was formed by the researchers in the literature and Peer Bully Scale Child Form developed by Pişkin and Ayas (2007). Descriptive data were evaluated using the number and percentage distributions, and the difference between the mean scale score and variables using Mann Whitney U and Kruskal Wallis tests.

Results: It was determined that 50.3% of the students included in the study were girls, 76.3% were primary school students, 63.7% had nuclear families, 4.5% had no father and 8.3% had no mother to read and write, and 8.3% had physical violence from their families. As a result of the statistical evaluation, statistically significant difference was found between gender, family income level, student education level, violence at home by the family and Peer Bully Scale Child Form scale mean scores ($p < 0.05$).

Conclusion: It was determined that the victim and bully status of the students were related to gender, income level, education level and domestic violence. In line with the findings of the study, all students, especially risky groups, should be responsible for preventing risks that may occur and creating healthy school climate by evaluating by a multidisciplinary team consisting of school health nurses, psychologists, guidance and psychological counseling teachers.

Keywords: Peer bullying, primary school, victim

GİRİŞ

Saldırganlığın alt boyutlarından biri olan ve çoğunlukla saldırganlıkla eşdeğer olarak tanımlanan zorbalık, savunmasız bir bireyin kendinden yaşıca ve fiziksel olarak daha büyük bir kişi tarafından suistimale uğraması olarak tanımlanmaktadır (Mercan & Yıldırım Sarı, 2018; Satan, 2011). Bir saldırganlığın zorbalık adını alabilmesi için üç temel unsuru bünyesinde barındırması gerekmektedir. Sırasıyla bu unsurlar kişiler arasında eşit olmayan güç ilişkisinin bulunması, yapılan davranışların kasıtlı olması ve süreklilik arz etmesidir (Mercan & Yıldırım Sarı, 2018). Zorbalık denilince akla ilk gelen fiziksel şiddettir. Buna ilaveten alay etme, aşığılama, söylenti çıkarma, eşyalara zarar verme, lakap takma, gıdıklama, ispiyonlama, ödünç verilen kişisel eşyaların geri verilmemesi de zorbalığın alt başlıkları arasında yer almaktadır (Mason, 2008). Tarihçesi 1538 yılına kadar uzanan akran zorbalığı, aynı fikre sahip grupların birbirlerini olumsuz yönde etkilediği, başta sözlü olmak üzere, fiziksel ve sosyal saldırganlığın da sergilendiği, karşı tarafın ise kendini tam olarak savunamaması sonucunda baskı altında kalarak ezildiği, kişilik gelişim ve akademik başarısının düştüğü, ruhsal travmaların yaşandığı bir süreç olarak ifade edilmektedir (şahin & Akbaba, 2008). Zorbalık ile ilgili yapılan akademik çalışmalar işyeri ortamlarından kreşlere, ceza ve tutuk evlerinden okullara kadar geniş yelpazede ele alınmaktadır. Okullarda zorbalık ile ilgili çalışmalar uzun yıllar sıradan çocuk davranışı olarak tanımlanıp, sosyal davranışlar içinde incelendiği için okullarda zorbalığın sistemsel olarak literatüre girişi 1970’li yıllara kadar uzamıştır. Zorbalık sonucunda mağdur tarafın özellikle çocuk olması ve önleyici uygulamaların yetersizliği akran zorbalığı ile ilgili çalışmaların sayısının artmasına sebep olmuştur (Satan, 2011). Akran zorbalığında iki rol vardır. Birinci rol olan zorbalar; istismarı belli bir süre bilinçli olarak yapmaya devam eden, karşı tarafın üzüntüsünden zevk alan, kendini güçlü göstermeye çalışan, kurbandan beden, yaş olarak büyük ve kurbanın bu durumu hak ettiğini düşünen kişidir (Atlı & Kutlu, 2014; Menesini & Salmivalli, 2017). İkinci rol olan kurbanlar ise; düşük benlik algısına sahip, yalnız, çekingen, güvensiz, sosyal iletişim becerileri zayıf bireylerdir (Çankaya, 2011; Salmivalli, 2009). Akran zorbalığı, hem kurban hem de zorbalar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Kurbanların, zorbadan kaçmak amacıyla okula düzenli gelmediği, devamsızlık sayısının arttığı, okul başarısının düştüğü, zorbadan kendini korumak amacıyla üzerinde kesici delici alet taşıma davranışı geliştirdiği literatür çalışmaları ile ifade edilmektedir (Stephans ve ark., 2018; Yavuzer, 2014; Sülükçü & Altunkaya, 2018). Buna ilaveten kurbanların çekingen, kaygılı ve güvensiz davrandığı duygu durum bozuklukları yaşadığı, migren, baş ve karın ağrısı gibi psikosomatik belirtilerin varlığının kendilerinde görüldüğü bilinmektedir (Sülükçü & Altunkaya, 2018). Zorbalık yapan kişilerin ise ilerleyen yaşlarda farklı suçlara katılmaya eğilimli olma, ileri düzeyde depresyona yatkınlık, saldırgan davranışlar sergileme, düşük benlik kaygısı, bağımlılık yapıcı madde kullanımına yönelim ve toplum tarafından dışlanma gibi sorunlar yaşadığı bilinmektedir (Gökkaya & Tekinsav Sütçü, 2018; Kartal & Bilgin, 2012). Okullarda akran zorbalığı ile ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen literatür verileri vaka sayısının gün geçtikçe arttığını, sorunu önlemeye yönelik yeni yöntemler ve girişimlerin önerilmesi gerektiğini göstermektedir (Kartal & Bilgin, 2012; Pişkin & Ayas, 2011).

Ülkemizin okul öncesi eğitim de dahil olmak üzere yaklaşık on sekiz milyon öğrenciye sahip olduğu düşünüldüğünde, akran zorbalığının oldukça önemli bir halk sağlığı problemi olduğu açıkça görülmektedir. Okullarda akran zorbalığına yönelik girişimlerin yapılabilmesi amacıyla okul sağlığı hemşiresi, okul yönetimi, öğretmenler ve aileler multidisipliner bir ekip anlayışı ile gelecekte oluşacak olumsuz sonuçları önlemek amacıyla planlı ve düzenli programlar yapmalıdırlar. Çalışmamız Trabzon ili Tonya ilçesinde yar alan en kalabalık öğrenci popülasyonuna sahip bir ilkokul ve ortaokulda eğitimine devam eden öğrencilerin

kurban ve zorba olma durumları ile bu duruma sebep olan sosyodemografik faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın Tipi ve Yeri: Tanımlayıcı - ilişkisel tipte yapılan çalışma Trabzon ilinin ilçesi olan Tonya'da bir ilkokul ve ortaokulda 2018-2019 eğitim öğrenim döneminde kayıtlı olan (N=185) 3., 4. ve 5. sınıf öğrencileri ile 1 Mart - 30 Haziran 2019 tarihleri arasında yürütülmüştür.

Araştırmanın Evreni: Çalışma için örneklem seçimine gidilmemiş, çalışmanın yapıldığı tarihlerde okulda bulunan, çalışmanın yapılmasını kabul eden ve çalışma için verilen soru formunu eksiksiz olarak dolduran 157 öğrenci çalışmanın evrenini oluşturmuştur.

Verilerin Toplanma Araçları: Çalışmanın verileri 'Kişisel Bilgi Formu' ve 'Akran Zorbalığı Ölçeği Çocuk Formu' kullanılarak toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından oluşturulan form yaş, cinsiyet, anne/ baba eğitim düzeyi, kardeş sayısı, aileden fiziksel şiddet görme gibi hem kişisel hem de akran zorbalığı için risk faktörü oluşturacak özellikleri içeren 20 sorudan oluşmaktadır. Verilen toplanmasına başlanmadan önce kişisel bilgi formunda yer alan sorular araştırmacı tarafından öğrencilere tek tek okunmuş, öğrencilerin terim olarak algılayamadıkları sorular araştırmacı tarafından cevaplandırıldıktan sonra veriler toplanmaya başlanmıştır (Bayar & Uçanok, 2012; Çapri & Yıldırım, 2018; Peker & Gültekin, 2014).

Akran Zorbalığı Ölçeği Çocuk Formu: Pişkin ve Ayas (2007) tarafından geliştirilen ölçek ilkokul 3. ve 4., ortaokul 5. sınıfta eğitim gören öğrencilerde kullanılmaktadır. Ölçek 37 madde ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar fiziksel, sözel, izolasyon, söylenti yayma ve eşyalara zarar vermedir. Ölçek biri "Zorba Ölçeği" diğeri "Kurban Ölçeği" olmak üzere iki paralel forma sahiptir. Ölçekteki maddeler alt boyutlara göre sıralanmıştır. Buna göre 1-10. maddeler fiziksel, 11-16. maddeler sözel, 17-21. maddeler dışlama (izolasyon), 22-28. maddeler söylenti yayma, 29-37. maddeler eşyalara zarar verme Kurban / Zorba alt boyutlarıdır. Kurban ölçeğinin iç tutarlık katsayısı (Cronbach's alpha) 0,90'dır. Kurban ölçeği alt faktörleri iç tutarlılık katsayıları sırayla fiziksel kurban 0,74, sözel kurban 0,66, izolasyon 0,68, söylenti yayma 0,79 ve eşyalara zarar verme 0,76 olarak belirlenmiştir. Zorba ölçeğinin iç tutarlık kat sayısı ise (Cronbach's alpha) 0,87'dir. Zorba ölçeği alt faktörleri iç tutarlılık katsayıları ise fiziksel zorbalık 0,71, sözel zorbalık 0,68, izolasyon 0,60, söylenti yayma 0,64 ve eşyalara zarar verme 0,70 olarak belirlenmiştir. Ölçek için verilen cevapların sınıflandırılması 5'li likert tipte geliştirilmiş olup, cevaplar "Hemen hemen her gün", Haftada en az 1 defa", "Ayda en az 1 defa", "Yarıyılıda 1 defa" ve "Hiçbir zaman" olarak ifade edilmiştir. Ölçeğin zorba ve kurban boyutlarından alınabilecek en düşük puan 37 en yüksek puan ise 185'dir (Pişkin ve Ayas, 2011).

Araştırmanın Etik Yönü: Çalışmanın yapılabilmesi için öğrenci ve ailelerinden yazılı bilgilendirilmiş onam ile İl Milli Eğitim Müdürlüğü Ar-Ge birimi, KTÜ Tıp Fakültesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan gerekli izinler alınmıştır (2019/91). Akran Zorbalığı Ölçeği Çocuk Formunun kullanılabilmesi için, Ayas'tan mail aracılığıyla izin alınmıştır.

Verilerin Analiz ve Değerlendirilmesi: Veriler SPSS 22 istatistiksel analiz paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Bulguların yorumlanmasında sayı, yüzde ve ölçümsel veriler için ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Normal dağılıma uygunluk için Kolmogrov-Smirnov testi kullanılmıştır. Parametrik koşulların uygunluk durumuna göre 2'li gruplarda t testi veya Wilcoxon işaret testi, 3'lü gruplarda ise Anova veya Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1’de elde edilen verilere göre çalışma kapsamına alınan öğrencilerin yaş ortalaması 9.61 ± 0.90 (min:8-max:12) %50.3’ü kız, 76.4’ü ilkokul öğrencisi (3. ve 4. sınıfta), %87.3’ünün asgari ücret baz alınarak sınırlandırılan gelir durumu orta düzeydedir ve %63.7’si çekirdek aileye sahiptir. Annelerin %8.3, babaların ise %4.5’inin okuma yazma bilmediği öğrencilerin %72.6’sının annesinin, %18.5’inin ise babasının çalışmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin %8.9’unun beş ve üzerinde kardeşe sahip olduğu, %93.6’sının anne ve babasının birlikte yaşadığı, %49.7’sinin yaşadığı evde kendine ait bir odasının bulunmadığı, %66.9’unun babasının, %62.5’inin ise annesinin koruyucu ve kabul edici tutum sergilediği belirlenmiştir. Yaşam biçimleri olarak öğrencilerin %65.0’ı kendini kırsal kesimde yaşıyor olarak tarif etmiştir. Öğrencilerin %14.6’sı okul başarısını bir önceki dönemdeki karne not ortalamasına göre orta düzey olarak değerlendirirken, %8.3’ü evde ailesi tarafından fiziksel şiddet gördüğünü ifade etmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kız	79	50.3
Erkek	78	49.7
Okul		
İlkokul	120	76.4
Ortaokul	37	23.6
Sınıf		
3. sınıf	60	38.2
4. sınıf	60	38.2
5. sınıf	37	23.6
Ailenin geliri		
Yüksek (4001tl ve üzeri)	12	7.6
Orta (2000TL – 4000TL)	137	87.3
Düşük (2000TL ve altı)	8	5.1
Aile tipi		
Çekirdek aile	100	63.7
Geniş aile	57	36.3
Anne eğitim düzeyi		
Okuryazar değil	13	8.3
İlkokul / ortaokul veya lise	132	84.1
Önlisans ve üzeri	12	7.6
Baba eğitim düzeyi		
Okuryazar değil	7	4.5
İlkokul / ortaokul veya lise	128	81.5
Önlisans ve üzeri	22	14.0
Anne çalışma durumu		
Evet	43	27.4
Hayır	114	72.6
Baba çalışma durumu		
Evet	128	81.5
Hayır	29	18.5
Kardeş sayısı		
Kardeş yok	12	8.3
1-4 kardeş	130	82.8
5 kardeş ve üzeri	15	8.9

Anne ve baba ile ilgili durum		
Anne ölmüş	2	1.3
Baba ölmüş	3	1.9
Anne ve baba ikisi de ölmüş	1	0.6
Anne ve baba birlikte yaşıyor	147	93.6
Anne ve baba boşanmış	4	2.5
Yaşanılan yerde kendine ait oda olma durumu		
Evet	79	50.3
Hayır	78	49.7
Babanızın tutumu		
Otoriter / Demokratik	60	33.1
Koruyucu / Kabul edici	97	66.9
Annenizin tutumu		
Otoriter / Demokratik	67	37.5
Koruyucu / Kabul edici	90	62.5
Yaşam biçimi		
Kırsal kökenli	102	65.0
Kentsel kökenli	55	35.0
Okul başarı düzeyi		
İyi	128	81.6
Orta	23	14.6
Kötü	6	3.8
Ailede fiziksel şiddet görme durumu		
Evet	13	8.3
Hayır	144	91.7

Öğrencilerin akran zorba ölçeği çocuk formunda yer alan sorulara verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde kurban (bana yapıldı) statüsünde yer alan öğrenciler en yüksek oranda sözel (% 19.1) daha sonra dışlama (izolasyon) (%18.5), fiziksel (%11.5) söylenti yayma (%10.2) ve eşyalara zarar verme (%8.9) kurban alt boyutlarında yer aldıklarını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan zorba (ben yaptım) statüsünde yer alan öğrenciler ise arkadaşlarına karşı en yüksek oranda dışlama (izolasyon) (%8.3), daha sonra sözel (%7.0), fiziksel (%4.5), eşyalara zarar verme ve söylenti yayma (%3.8) zorba alt boyutlarında yer aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların aile tipi (Kurban p: 0.662 / Zorba p: 0.752), anne çalışma durumu (Kurban p: 0.650 / Zorba p: 0.182), anne eğitim düzeyi (Kurban p:0.171 / Zorba p:0.732) ve evde kendine ait özel bir odasının bulunması (Kurban p: 0.067 / Zorba p:0.370) ile kurban veya zorba olma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlılık ifade etmemiştir (p>0.05). Yapılan istatistiksel değerlendirme sonucunda cinsiyet faktörü kurban ve zorba olmak için risk faktörü olarak belirlenmiştir (p<0.05) (Tablo 2). Erkeklerin hem kurban hem de zorba toplam puan ortalamaları kızlara göre daha yüksek bulunmuş ve bulunan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlılık ifade etmiştir (p<0.05). Ayrıca erkek olan öğrencilerin, kızlara göre zorbalığın tüm alt boyutlarında puan ortalamaları yüksek bulunmuştur (p<0.05). Aynı zamanda erkek öğrenciler kurban bölümünün alt boyutları olan fiziksel, dışlama (izolasyon) ve eşyalara zarar vermenin tamamında puan ortalamaları kızlara göre daha yüksek bulunmuş ve bu fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır (p<0.05).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Kurban / Zorba Statülerinde Yer Alan Öğrencilerin, Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Çocuk Formundan (AZBÖÇF) Aldıkları Puan Ortalamaları

Ölçek Alt boyutlar	Cinsiyet	Zorba			Kurban		
		Ort	SS	p	Ort.	SS	p
Fiziksel Zorba/ Kurban	Kız	12.94	5.42	0.000	12.94	5.42	0.012
	Erkek	15.51	6.82		15.51	6.82	
Sözel Zorba / Kurban	Kız	9.40	4.63	0.009	9.40	4.63	0.099
	Erkek	11.12	5.96		11.12	5.96	
Dışlama Zorba/ Kurban	Kız	7.43	3.63	0.000	7.43	3.63	0.021
	Erkek	8.75	4.40		8.75	4.40	
Söylenti çıkarma Zorba / Kurban	Kız	10.27	4.27	0.000	10.27	4.27	0.294
	Erkek	11.82	6.40		11.82	6.40	
Eşyaya zarar verme Zorba / Kurban	Kız	11.40	4.37	0.006	11.40	4.37	0.025
	Erkek	13.37	6.69		13.37	6.69	
AZBÖ-ÇF Toplam puan	Kız	51.46	16.82	0.000	51.46	16.82	0.014
	Erkek	60.8	23.72		60.58	23.72	

Ailesi tarafından fiziksel şiddete maruz kalan çocukların zorba bölümü toplam puan ortalamalarının fiziksel şiddete maruz kalmayanlara göre daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0.05$) (Tablo 3).

Tablo 3. Ailesi Tarafından Fiziksel Şiddete Maruz Kalan Çocukların Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Çocuk Formuna Göre (AZBÖ-ÇF) Zorba ve Kurban Olma Alt Puan Ortalamaları

AZBÖ-ÇF Zorba ve Kurban alt boyutları	Kurban			Zorba		
	Ort.	SS	p	Ort.	SS	p
Fiziksel Kurban / Zorba	14,53	1,70	0,561	12,92	0,89	0,39
Sözel Kurban / Zorba	9,53	1,28	0,847	7,61	0,99	0,681
Dışlama Kurban / Zorba	10,38	1,168	0,11	8,07	1,14	0,163
Söylenti çıkarma Kurban / Zorba	13,15	1,19	0,17	10,53	1,26	0,00
Eşyaya zarar verme Kurban / Zorba	15,23	1,39	0,00	12,38	1,52	0,09
AZBÖ-ÇF Zorba / Kurban toplam puan	62,84	4,27	0,31	51,53	3,61	0,00

Eğitim düzeyi ile kurban ve zorba olma toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmezken ($p>0.05$), ilkökul düzeyinde eğitim gören öğrencilerin arkadaşlarına fiziksel zorbalık ve eşyalarına zarar verme ile ilgili zorbalık yapma puan ortalamaları daha yüksek bulunmuş ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0.05$) (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrencilerin Eğitim Düzeyleri ile Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Çocuk Formuna Göre (AZBÖ-ÇF) Zorba ve Kurban Olma Alt Puan Ortalamaları

AZBÖ-ÇF Zorba ve Kurban alt boyutları	Eğitim düzeyi	Kurban			Zorba		
		Ort.	SS	p	Ort.	SS	p
Fiziksel Kurban / Zorba	İlkokul	14.68	0.59	0.060	12.49	0.54	0.020
	Ortaokul	12.72	0.87		10.81	0.31	
Sözel Kurban / Zorba	İlkokul	10.45	0.49	0.385	7.64	0.36	0.707
	Ortaokul	9.62	0.85		7.24	0.36	
Dışlama Kurban / Zorba	İlkokul	7.97	0.34	0.936	6.74	0.27	0.081
	Ortaokul	8.45	0.83		6.29	0.55	
Söylenti çıkarma Kurban / Zorba	İlkokul	11.36	0.52	0.355	8.26	0.33	0.275
	Ortaokul	10.00	0.72		7.54	0.26	
Eşyaya zarar verme Kurban / Zorba	İlkokul	12.72	0.53	0.201	10.31	0.36	0.044
	Ortaokul	11.27	0.82		9.62	0.37	
AZBÖ-ÇF Zorba/Kurban testi toplam puan	İlkokul	57.20	1.92	0.128	45.45	1.58	0.093
	Ortaokul	52.08	3.37		41.51	1.132	

Aile geliri yüksek olan öğrencilere göre aile geliri düşük olanların hem zorba, hem kurban puan ortalamaları yüksek bulunmuş ve bu fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır ($p<0.05$) (Tablo 5).

Tablo 5. Katılımcıların Aile Gelir Düzeyi ile Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Çocuk Formu (AZBÖ-ÇF) Zorba ve Kurban Olma Alt Puan Ortalamaları

AZBÖ-ÇF Zorba ve Kurban alt boyutları	Gelir Düzeyi	Zorba			Kurban		
		Ort	SS	p	Ort	SS	p
Fiziksel Kurban / Zorba	Yüksek	20.25	4.25	0.004	20.50	3.02	0.078
	Orta	11.49	0.24		13.76	0.47	
	Düşük	10.12	0.12		12.62	1.52	
Sözel Kurban / Zorba	Yüksek	11.83	2.67	0.069	12.16	1.78	0.333
	Orta	7.26	0.21		10.14	0.45	
	Düşük	4.21	0.16		9.37	2.04	
Dışlama Kurban / Zorba	Yüksek	10.08	2.00	0.019	11.52	1.94	0.030
	Orta	6.42	0.20		7.91	0.31	
	Düşük	5.12	0.12		6.00	0.68	
Söylenti çıkarma Kurban / Zorba	Yüksek	12.50	2.70	0.015	16.83	2.01	0.001
	Orta	7.77	0.16		10.72	0.44	
	Düşük	4.3	0.17		7.75	0.52	
Eşyaya zarar verme Kurban / Zorba	Yüksek	15.08	2.96	0.001	17.66	2.66	0.024
	Orta	9.78	0.18		12.06	0.44	
	Düşük	12.50	2.70		9.87	0.47	
AZBÖ-ÇF Zorba / Kurban testi toplam puan	Yüksek	69.75	12.63	0.002	78.66	8.90	0.004
	Orta	42.74	0.70		54.62	1.63	
	Düşük	37.25	0.16		45.62	4.48	

TARTIşMA

Okullardaki akran zorbalığı, çocuklar üzerinde kalıcı ve olumsuz etkileri nedeniyle literatürde sıkça çalışılan konulardan biri olmuştur. Ülkemizde zorbalık ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlılığı, zorbalığa sebebiyet veren risk faktörlerinin belirlenmesi ve önleyici programların az oluşu dikkat çekicidir. Çalışmamızın temel amacı ilkokul ve ortaokulda eğitim gören öğrencilerin maruz kaldıkları zorbalık türleri ve etken olan faktörlerin belirlenmesidir. Bu amaçla yaptığımız çalışmamızda ilkokul 3. ve 4. sınıf ile ortaokul 5. sınıfta eğitim gören 157 öğrenciden veri toplanmıştır. Çalışmamıza katılan öğrencilerin yaş ortalamaları 9.61 ± 0.90 (min:8-max:12), katılımcıların çoğunlukla ilkokul öğrencisi ve kız, çekirdek aileye sahip oldukları belirlenmiştir.

Çalışmamızın sonuçlarından elde edilen veriler doğrultusunda cinsiyet ile zorba ve kurban olma puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Erkek olanların hem kurban hem de zorba olma toplam puan ortalamaları yüksek bulunmuştur. Çalışmamızın sonucuna benzer şekilde 2011 yılında 404 öğrenci ile yapılan bir çalışmada erkek öğrencilerin hem kurban hem de zorba olma puan ortalamaları yüksek bulunmuştur (Çankaya, 2011). Yine 2007 yılında yapılan bir çalışmada da erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha yüksek düzeyde hem kurban ve hem de zorba grubunda oldukları belirlenmiştir (Alikashifoğlu ve ark., 2007).). Çalışmamızdan farklı olarak 2019 yılında 240 öğrenci ile yapılan bir çalışmada ise cinsiyeti erkek olan öğrencilerin yalnızca zorba olma puan ortalamaları kızlara göre daha yüksek bulunmuştur (Öztürk ve ark., 2019).

Çalışmamızın sonucunda aynı zamanda erkek olan öğrencilerin zorba olma alt boyutları olan fiziksel, sözel, dışlama, söylenti yayma ve eşyalara zarar verme bölümlerinin tamamında da puan ortalamaları yüksek bulunmuş ve bu değer istatistiksel olarak anlamlılık ifade etmiştir ($p<0.05$). Çalışmamızla benzer şekilde 2018 yılında 5.- 8. sınıflarında okuyan 1740 öğrenci ile yapılan çalışmada zorbalığın alt başlıkları olan fiziksel, sözel, izolasyon, söylenti yayma ve eşyalara zarar verme tüm alt boyutlarında erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalık uyguladığı tespit edilmiştir (Gökkaya & Tekinsav Sütçü, 2018). Burnukara ve Uçanok (2012)'un yapmış olduğu çalışmada ise kız öğrencilerin sözel zorbalık davranışının erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir (Burnukara & Uçanok, 2012).

Ek olarak erkek olan öğrencilerin kız olanlara göre kurban olma alt boyutları olan fiziksel, dışlama ve eşyalara zarar verme bölümlerinde de puan ortalamaları yüksek çıkmış ve bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Çalışmamıza benzer şekilde 2011 yılında 360 öğrenci ile yapılan bir çalışmada erkek öğrencilerin kızlar ile kıyaslandığında zorbalığın alt boyutları olan fiziksel zorbalığa daha çok maruz kaldıkları belirlenmiştir (Özgür ve ark., 2011). Yine çalışmamızla benzer şekilde 2008 yılında 528 öğrenci ile yapılan bir çalışmada cinsiyet ile söylenti yayma zorbalığı arasında anlamlı bir fark bulunmuş ve kız öğrencilerin söylenti yayma puan ortalamalarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Kartal, 2008).

Çalışmadan elde edilen veriler cinsiyet faktörü olarak literatür çalışmaları ile benzerlik taşımaktadır. Fakat bizim çalışmamızda erkeklerin hem zorba hem de kurban olma toplam puan ortalamalarının yanı sıra alt boyut puan ortalamalarının da yüksek olduğunun tespit edilmesidir. Bu durum ataerkil bir topluma sahip olma, erkeklerin yaptıkları fiziksel saldırganlık hareketlerinin toplum tarafından güç gösterisi olarak kabul görülmesi ve fiziksel yapılarının da şiddete eğilimli olmayı desteklemesi ile açıklanabilir. Ayrıca erkeklerin zorbalığa maruz kalmamak amacıyla kendilerini korumaya çalışmaları, ailelerinden kendilerini arkadaşlarına karşı ezdirmemeleri gerektiği konusunda aldıkları telkinler ve zorda

kaldıkları durumda konuşarak çözüm bulmak yerine karşılık vermeleri konusunda aile tarafından yanlış yönlendirilmeleri de zorbalığa neden olan faktörler arasında sayılabilir.

Bu çalışma sonucunda annelerin eğitim düzeyi ile kurban veya zorba olma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Çalışmamızdan farklı olarak 2018 yılında 200 öğrenci ile yapılan bir çalışmada anne eğitim düzeyi lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin sözel kurban ölçek puan ortalaması daha yüksek bulunmuştur (Mercan & Yıldırım Sarı, 2018). Yine 2010 yılında 811 lise öğrencisi ile yapılan bir çalışmada ortaokul ve üstünde eğitim gören annelerin çocuklarının cinsel zorbalık davranışlarına daha fazla maruz kaldıkları belirlenmiştir (Genç & Aksu, 2010).

Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda ailesinden fiziksel şiddet gören öğrencilerin, zorba olma puan ortalamalarının daha yüksek olduğu bulunmuş ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$). Ayrıca literatürde eksik olarak tanımlanan ailesinden fiziksel şiddet gören öğrencilerin zorbalığın alt boyutlarından olan söylenti çıkarma ve eşyalara zarar verme alt boyut ölçek puan ortalamaları yüksek bulunmuş, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$).

Yapılan çalışmalar aile dışında oluşan şiddetin nedenini toplum olarak belirtirken, aile içi şiddetin özel hayatla gizlendiğini ifade etmiştir. Çocukluk ve gençlik döneminde aile içi şiddet ortamında yetişen çocukların şiddete eğilimli oldukları, ebeveynlerin aile içinde sürekli şiddet kullanmasının çocuğunda şiddeti öğrenmesine destek olan faktör olduğunu tanımlamıştır (Avcı, 2010; Bayındır, 2010). Çalışmamızla uyumlu olarak 2010 yılında 1410 öğrenci ile yapılan bir çalışmada ailede meydana gelen şiddet olgusunun okul ortamına yansımaları içeren bir çalışmada aile ortamında fiziksel şiddete maruz kalan öğrencilerin okulda arkadaşlarına da şiddet uyguladıkları belirlenmiştir (Avcı, 2010).

Toplumda uyumlu birey olma yolu aile ve okul ortamında uyumluluktan geçmektedir. Okullarda yaşanan şiddet olayları çocukların akademik başarı düzeyini düşürerek, gelecek ile ilgili umutlarının tükenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca çocukların evden sonra en çok zaman geçirdikleri ortamların okullar olduğu düşünüldüğünde şiddet içeren davranışların önlenmesinde aile ortamı kadar okulların da önemli rol model ortamı sağlayan birimler olması gerekliliği bir kez daha vurgulanmalıdır. Özellikle sağlıklı okul ikliminin oluşumunu sağlamakla görevli sağlık profesyonelleri olan okul sağlığı hemşirelerine önemli görevler düşmektedir. Okul yılları çocukların en kolay etkilendikleri ve değişime açık oldukları yıllardır (Çankaya, 2011). Bu sebeple çocuklara şiddetin önlenmesine yönelik planlanan hemşirelik girişimleri doğrultusunda okul sağlığı hemşireleri tarafından hem ebeveynlere hem de öğrencilere planlı eğitimler yapılmalıdır.

Çalışmamızdan elde edilen veriler doğrultusunda ilkokul ve ortaokulda eğitim gören öğrencilere göre kurban ve zorba olma puan ortalaması değerlendirilmiş, elde edilen bu değer istatistiksel olarak anlamlılık ifade etmemiştir ($p>0.05$). Fakat zorbalık alt boyut puan ortalamaları değerlendirildiğinde ilkokulda okuyan öğrencilerin ortaokulda okuyan öğrencilere göre fiziksel ve eşyalara zarar verme zorbalık düzeyinin daha yüksek bulunduğu belirlenmiştir ve bu değer istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$). Çalışmamızdan elde ettiğimiz verinin tam tersi olarak Burnukara ve ark., İncedal ile Totan ve ark., tarafından yapılan çalışmalarda öğrencilerin sınıf düzeyi ve yaşlarının arttıkça kurban ve zorba olma oranlarının da arttığı ifade edilmiştir (Burnukara & Uçanok, 2010; İncedal, 2012; Totan & Kabakçı, 2010). Yine çalışmamızdan farklı olarak küçük sınıflarda eğitim gören öğrencilerin kurban olma ortalamaları daha yüksek bulunmuştur (Deniz Yöndem & Totan, 2008; Pişkin, 2010). Küçük sınıflarda zorbalığın daha fazla görülmesine neden olan risk faktörleri okul

ortamına uyum saęlamadan oluřan problemler, arkadařlık iliřkilerinin tam geliřmemiř olması dūřünülebilmektedir.

Çalışmamızdan elde edilen bulgular sonucunda aile gelir durumu ile kurban ve zorba olma toplam puan ortalamaları değerlendirilmiş, bulunan fark istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir ($p<0.05$). Bu sonuca göre gelir düzeyi yüksek olan öğrenciler diğer öğrencilere zorbalık uygulamakta, fakat aynı zamanda da kendileri de kurban olabilmektedir. Aynı zamanda aile geliri yüksek olan öğrencilerin zorbalık alt boyutlarından fiziksel, dışlama, söylenti yayma ve eşyalara zarar verme puan ortalamasının yüksek olduğu belirlenmiş, bu değer istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir ($p<0.05$). Buna ilaveten maddi durumu yüksek olan öğrencilerin kurban alt boyutlarından dışlama, eşyalara zarar verme ve söylenti yayma puan ortalamasının yüksek olduğu belirlenmiş, bu değer istatistiksel olarak anlamlılık ifade etmiştir ($p<0.05$). Çalışmamızla benzer şekilde 2014 ve 2007 yıllarında yapılan iki ayrı çalışmada öğrencilerin ekonomik durumunun fiziksel zorbalık ile ilişkili olduğu, gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin ekonomik durumu kötü olan öğrencilere karşı fiziksel zorbalık uyguladıkları belirlenmiştir (Ayık, 2014; Can, 2007). Buna ilaveten 2010 yılında yapılan bir çalışmaya göre ise sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin zorbalığa daha çok maruz kaldığı belirlenmiştir. Bizim çalışmamızda ise hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan grup gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerden oluşmaktadır (Pişkin, 2010).

SONUÇ

Okullar ile akran zorbalığının birlikte anılması öğrencilerin kendilerini güvende hissedemedikleri bir okul iklimi oluşumu, öğrencilerin bu durumdan zarar görmesi ve başarı düzeyinin düşmesi ile sonuçlanmaktadır. Nüfusun genç oluşu ve çocukların aile ortamından sonra en çok zaman geçirdikleri yerlerin okullar olduğu dūřünüldüęünde akran zorbalığına maruz kalma ölkemiz için oldukça önemli bir halk sağlığı problemidir. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlar doğrultusunda cinsiyet, aile gelir düzeyi, öğrenci eğitim düzeyi, evde aile tarafından şiddet görme akran zorbalığına maruziyet açasından risk faktörü olarak belirlenmiştir. Bu sebeple okullarda meydana gelen akran zorbalıkların önlenmesi, öğrencilerin sağlıklı bir okul ikliminde eğitim görmeleri amacıyla öncelikle riskli gruplar olmak üzere tüm öğrencilerin okul sağlığı hemşiresinin de içinde bulunduğu multidisipliner bir ekip tarafından değerlendirilmesi, kurban ve zorba olma durumunun önlenmesine yönelik kurumsal düzenlenmelerin oluşturulması gerekmektedir. Oluřturulan düzenlemeler doğrultusunda ekip tarafından hem kurban hem de zorba olmayı önleyici programlar hazırlanmalı ve bu program okul sağlığı hemşireleri tarafından planlı eğitimler ile öğrenciler, öğretmenler ve okul yönetimine sunulmalıdır. Buna ilaveten okul sağlığı hemşireleri tarafından akran zorbalığı konusunda ailelere yönelik farkındalık programları ile bilinçlendirilmelerine destek olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alikasifoglu, M., Erginöz, E., Ercan, O., Uysal, O. & Albayrak Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: results from a cross-sectional survey among high school students in İstanbul, Turkey. *Eur J Pediatr*, 42(1), 19-25.
- Atlı, A. & Kutlu, M. (2014). Ortaokul öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 46-64.
- Avcı, A. (2010). Eğitimde şiddet olgusu, lise öğrencilerinde şiddet saldırganlık ve ahlaki tutum ilişkisi, Küçükçekmece ilçe örneği. *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul*.
- Avcı, A. (2010). Aile yapı ve atmosferinin okul şiddetine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 7-52.
- Ayık, İ. (2014). Ortaokullarda şiddet ve okul iklimi arasındaki ilişki Konya ili örneği. *Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya*.
- Bayar, Y. & Uçanok, Z. (2012). Ergenlerin dâhil oldukları zorbalık statülerine göre okul sosyal iklimi ve genellenmiş akran algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2337-2358.
- Bayındır, N. (2010). Aile İçinde Yaşanan Şiddete Karşı Çocuğun Gösterdiği Tepkiler, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 1-9.
- Burnukara, P., Uçanok, Z. (2012). Okul Ortamı ve Sanal Ortamda Meydana Gelen Akran Zorbalığı Ne Ölçüde Örtüşüyor?, *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(69), 81-100.
- Can, Y. (2007). İlköğretim okullarında şiddet öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin yaklaşımları. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*.
- Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde akran zorbalığı. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 81-92.
- Çapri, B. & Yıldırım, H. Ç. (2018). Akran zorbalığına uğrayan ergenlerin mağduriyet algıları ve boyun eğici davranışlarına akılcı duygusal davranışçı terapisine dayalı grupla psikolojik danışmanın etkisi, 1. Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı, 78-84.
- Deniz Yöndem, Z. & Totan, T. (2008). Ergenlerde zorbalık ve stresle baş etme. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(35), 28-37.
- Genç, G. & Aksu, M. B. (2010). Genel lise öğrencilerinin zorba kurban davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 413-448.
- Gökkaya, F. & Tekinsav Sütçü, S. (2018). Ortaokul öğrencilerinin zorbalık eğilimi ile empati düzeyleri arasındaki ilişkide aleksitiminin aracı rolü. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 43-59.
- Gökkaya, F. & Tekinsav Sütçü, S. (2018). Akran zorbalığının ortaokul öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. doi: 10.16986/HUJE.2018042225
- İncedal, Z. (2012). Karaman il merkezindeki ilköğretim ikinci kademedeki okuyan öğrencilerde zorba ya da kurban olma sıklığı ve yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri*.

- Kartal, H. (2008). İlköğretim okullarında zorbalık yapanlar ve zorbalığa uğrayanlar. *New World Science Academy*, 3(4), 712-730.
- Kartal, H. & Bilgin, A. (2012). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığın nedenleri ile ilgili algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 25-48.
- Mason, K. L. (2008). Cyber Bullying: A preliminary assessment for school personel. *Psychology in the Schools*, 45(4), 323-348.
- Menesini, E. & Salmivalli, C. (2017). Bullying In Schools: The state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(1), 240-253.
- Mercan, H. & Yıldırım Sarı, H. (2018). Lise öğrencilerinde akran zorbalığı ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 26(1), 21-29.
- Öztürk, A., Tezel, A. & Öztürk, F. Ö. (2019). Bir ortaöğretim kurumunda akran zorbalığının değerlendirilmesi. *Konuralp Tıp Dergisi*, 11(1), 82-88.
- Özgür, G., Yörükoğlu, G. & Arabacı, L. B. (2011). Lise öğrencilerinin şiddet algıları, şiddet eğilim düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2, 53-60.
- Peker, A. & Gültekin, M. (2014). Zorbalıkla başa çıkma stratejileri ve cinsiyetin sosyal beceri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *EÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 139-156.
- Pişkin, M. (2010). Examination of Peer bullying among primary and middle school children in Ankara. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 176-189.
- Pişkin, M. & Ayas, T. (2011). Akran Zorbalığı belirleme ölçeği çocuk formunun geliştirilmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 1-12.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112-120.
- Satan, A. (2011). Ergenlerde akran baskısı, benlik saygısı ve alkol kullanımı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 34(34), 183-194.
- Stephens, M. M., Cook Fasano, H. T. & Sibbaluca, K. (2018). Childhood bullying: Implications for physicians. *Am Fam Physician*, 97(3), 187-192.
- Sülükçü, Y. & Altunkaya, H. (2018). 7. Sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerinin akran zorbalığına etkisi. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 32(2), 71-82.
- Şahin, M. & Akbaba, S. (2010). İlköğretim okullarında zorbacı davranışların azaltılmasına yönelik empati eğitim programının etkisinin araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 331-342.
- Totan, T. & Kabakçı, Ö. F. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sosyal duygusal öğrenme becerilerinin zorbalığı yordama gücü. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 575-600.
- Yavuzer, Y. (2011) Okullarda saldırganlık/şiddet: Okul ve öğretmenle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri. *Millî Eğitim*, 192, 43-61.